

Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji. – Lublin, 1993; 26. Seroczyński G. Innowacje frazeologiczne w kazaniach ks. Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski // Prace Filologiczne. – 2003. – T. XLVIII. – S. 419–434.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ДЖЕРЕЛ:

- ISJP** Inny słownik języka polskiego / Pod red. M. Bańki: W 2 t. – Warszawa, 2000.
- SFWP** Bąba S., Liberek J. Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny. – Warszawa, 2001.
- USJP** Uniwersalny słownik języka polskiego / Pod red. S. Dubisza: W 4 t. – Warszawa, 2003.
- WKS** Mosiolek-Kłosińska K., Ciesielska A. W kilku słowach. Słownik frazeologiczny języka polskiego. – Warszawa, 2001.
- WSF** Wielki słownik frazeologiczny / Pod red. A. Latuska. – Kraków, 2008.
- WSFJP** Müldner-Nieckowski P. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. – Warszawa, 2003.

Самойлова І.А. (Київ, Україна)

**Антропонімічна лексикографія сучасної української мови
та інших слов'янських і неслов'янських мов**

У статті йдеться про лексикографічне розроблення особових імен – власних імен, імен по батькові, прізвищ, прізвиськ, псевдонімів. Подано в загальних рисах опис словників особових імен сучасної української та інших мов.

Ключові слова: лексикографія, словник власних імен, структура словника, лексикографічний параметр.

Статья посвящена лексикографической разработке собственных имен – личных имен, отчеств, фамилий, прозвищ, псевдонимов. Представлено в общих чертах описание словарей собственных имен современного украинского и других языков.

Ключевые слова: лексикография, словарь личных имен, структура словаря, лексикографический параметр.

Article is devoted lexicographic working out of own names - personal names, patronymics, surnames, nicknames, pseudonyms. The description of dictionaries of own names of a modern Ukrainian and other languages is presented in general.

Key words: lexicography, dictionary of personal names, structures of dictionary, lexicographical parameter.

На сучасному етапі розвитку української практичної лексикографії помітно активізувався такий напрямок як створення антропонімічних словників. За об'єкти словникового опису правлять особові імена, імена по батькові, прізвища, прізвиська, псевдоніми. Пояснення тому, чому антропонімічний матеріал перебуває у полі пильної уваги дослідників, можна

знайти, зокрема, у висловлюваннях відомого мовознавця-ономаста І. М. Желєзняк: “Свідчення а[нтропонімів] безцінні для історії мови: в них збереглися сліди зниклих слів, які без а[нтропонімів] були б назавжди втрачені, – фонет[ичні], словотв[ірні], семантичні та ін. мовні явища. Антропоніміка може служити важливим джерелом для ін. наук. [...] У більшості народів за різних епох найменування (або зміна імені) пов'язане з певними обрядами, завдяки яким часом можна одержати нові відомості про кол[ишній] побут, устрій та вірування народу” [7, 30].

Хочемо звернути увагу, що маємо на увазі ті словникові праці, у яких вокабуляр становлять лише антропоніми. Узагалі відома понад столітня практика, що ці власні назви автори та укладачі одномовних і перекладних словників вводили до реєстрів праць або подавали у вигляді додатків (здебільшого окремо чоловічі та жіночі імена) після корпусу словника.

Так, наприклад, власні імена є одним із складників загального реєстру в словниках: “Правописному словнику” Г. Голоскевича [3], одномовному “Російсько-українському словнику” [24], тритомному “Російсько-українському словнику” [25], шеститомному “Українсько-російському словнику” [30], “Орфографічному словнику української мови” [20], “Російсько-українському словнику” Д. І. Ганича, І. С. Олійника [2], “Етимологічному словнику української мови”: У 7 томах (Т. 1–5) [6], “Російсько-українському словнику та українсько-російському словнику, в одному томі; 500000 слів та словосполучень” [26].

У вигляді додатка власні імена представлені, зокрема, у словнику Ф. Піскунова “Словниці Української (або Югової-Руської) Мови” [23] – “Национальные имена Украинцев” і “Национальные имена Украинцев”, у праці М. Левченка “Опыт русско-украинского словаря” [12] – “Личные имена южноруссов”, у чотиритомному виданні “Словарь української мови” за редакцією Б. Грінченка [28] – “Крестные имена людей”, “Московсько-українському словнику” [18] – “Словничок імен”, “Російсько-українському словнику” О. Ізюмова [9] – “Імена людей”, “Новому російсько-українському словнику-довіднику” С. Я. Єрмоленко, В. І. Єрмоленка, К. В. Ленець, Л. О. Пустовіт [19] – “Короткий російсько-український словник власних імен”, “Універсальному російсько-українському словнику” А. А. Бурячка [1] – “Словник власних імен і прізвищ”, “Сучасному російсько-українському, українсько-російському словнику” М. Г. Зубкова [8] – “Власні імена”. Наприклад, у сучасній білоруській лексикографії список власних імен доданий до видання “Словарь белорусско-русский, русско-белорусский: 40000 слов” [27] – “Личные имена = Асабовыя імёны”.

Метою нашої розвідки є простежити багатоплановість подання окремих видів антропонімів у лексикографічних працях сучасної української мови, слов'янських і неслов'янських мов, з'ясувати, які здобутки має українське антропонімічне словникарство. Таке вивчення сприятиме повнішому й

глибшому уявленню про розвиток цього виду ономастичної практичної лексикографії, виявленню основних принципів та структурних компонентів, характерних для словників різних мов.

Білоруський мовознавець В'ячеслав Щербин, досліджуючи термінографічну практику в різних країнах у порівняльному аспекті, зокрема білоруську й українську термінографію, відзначає, що процес глобалізації всіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства, який стрімко розвивається, робить усе більш очевидною необхідність проведення порівняльного, компаративного вивчення лексикографічних традицій різних народів, країн і континентів [31, 26]. Учений наводить думку французьких соціологів М. Догана й Д. Пелассі, які вважають, що порівняння – це засіб набуття знання. Оскільки усвідомлення поодинокого факту пов'язане з розумінням багатьох фактів, то часткове ми краще осягаємо у світлі всезагальних, універсальних уявлень [31, 26–27].

Докладний і цікавий огляд стосовно вивчення українських та інших слов'янських власних особових імен вітчизняними ономастами українського походження з діаспори, зарубіжними вченими подала Л. Р. Осташ [21]. Дослідниця слов'янського антропонімікону розглянула лексикографічне і наукове опрацювання слов'янських автохтонних імен у словниках, статтях і монографіях з історичної та сучасної української антропоніміки ХХ – початку ХХІ ст. Відповідно список використаних джерел, який Л. Р. Осташ навела в кінці статті, становить більше ніж 60 назв.

Матеріалом нашого дослідження слугували лексикографічні праці сучасної української та інших мов, опубліковані за останні кілька десятиліть. У зв'язку з тим що до аналізу залучали лише доступні для нас словники, ми свідомі того, що це накладає певні обмеження на можливість зробити більш узагальнені висновки щодо наявних напрямів та структурної організації різних антропонімічних словників. Так, зокрема, аналізували організацію словників: Словник власних імен людей: Українсько-російський і російсько-український; Основні правила правопису українських імен та прізвищ; Як вибрати ім'я ребенку (1996); *Бурячок А. А.* Правописний словник імен і найпоширеніших прізвищ (1996), *Бурячок А. А.* Українсько-російський транслітерований словник власних імен і найпоширеніших прізвищ (2001), Гудманян А. Чужомовна пропріальна лексика у фонографічній системі української мови: У 3-х кн. – Кн. 3: Словники української передачі англійських і німецьких власних назв (1999), *Девлетов Р. Р., Каленчук Г. М., Прадид Ю. Ф.* Краткий русско-украинский и украинско-русский словарь: Крымскотатарские фамилии, имена, отчества (2000), Англо-український словник власних назв та імен: Близько 3000 слів і словосполучень / уклад. *Т. Олійник* (2000), Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини) / уклад. *Н. Д. Бабич, Н. С. Колесник, К. М. Лук'янюк, М. В. Скаб, Я. П. Редькв* (2002), *Горпинич В. О., Корнієнко І. А.* Прізвища Дніпровського Припоріжжя (словник) (2003), *Горпинич В. О.,*

Бабій Ю. Б. Прізвища Середньої Наддніпрянщини (словник) (2004), *Горинич В. О.* Вся Гуляйпільщина в іменах та прізвищах. Словник (2007), *Трійняк І. І.* Словник українських імен (2005), *Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П.* Власні імена людей: Словник-довідник (2005), *Павликівська Н.* Словник псевдонімів ОУН-УПА (2007), *Софінська І.* Ілюстрований словник імен (2008), Словник варіантів власних імен північно-західної України: А–Я / Упоряд. *Г. Л. Аркушин* (2009), Словник прізвищ північно-західної України: У 3-х т. Т. І: А–И / Упоряд. *Г. Л. Аркушин* (2009), Російсько-український словник прізвищ мешканців м. Дніпропетровська / Авт.-упоряд. *Т. С. Пристайко* та ін. (2009), *Ібрагімова В. Ф.* Словник російсько-українських прізвищ тюркського походження (2009), *Отин Е. С.* Словарь коннотативных собственных имен (2010), *Тихонов А. Н., Бояринова Л. З., Рыжкова А. Г.* Словарь русских личных имен (1995), *Петровский Н. А.* Словарь русских личных имен: Около 3000 имен (1996), Словарь имен / сост. *Г. Квита* (1997), *Хигир Б. Ю.* Энциклопедия имен: Женские и мужские имена (2000), *Суперанская А. В.* Словарь русских личных имён (2003), *Рыбакин А. И.* Словарь английских фамилий = A dictionary of English surnames: Около 22700 фамилий (1986); *Рыбакин А. И.* Словарь английских личных имен: 4000 имен (1989), *Лидин Р. А.* Иностранные фамилии и личные имена. Практическая транскрипция на русский язык: [Написание и произношение]: Словарь-справочник (1998), *Ковачев Н.* Честотно-тълковен речник на личните имена у българите (1987), *Заимов Й.* Български именник (1988), *František Korečny.* Průvodce našimi jmény (1974), *Hajdú M.* Hungarian-English, English-Hungarian dictionary of Christian names (1983) та ін.

У теоретичній лексикографії для з'ясування основних принципів укладання і структурної організації словників вироблено кілька підходів. Зокрема, розрізняють три взаємопов'язаних рівні: макроструктуру (вивчення і відбір джерел, визначення характеру лексики, принцип розташування слів і словникових статей, вироблення метамови – мови опису семантики, подання ілюстрацій тощо), медіоструктуру (відношення між словниковими одиницями, їхнє об'єднання у поля, групи на основі тематичних, семантичних, асоціативних, морфологічних та інших ознак) та мікроструктуру, тобто структуру окремої словникової статті (граматичний, фонетичний коментарі до слова, виділення і класифікація значень, типи словникових визначень, система ремарок, подання фразеології, додаткова інформація, наприклад етимологія в тлумачному словнику тощо) [див., напр., 14, 259; 15, 15–16].

Також опис словникових праць проводять з огляду на ідеї мовної параметризації. Питання параметричного опису лексики на підставі виділення основних параметрів для типологічного розмежування лексикографічних видань порушували *В. Ф. Роменська, Г. М. Скляревська*. У пропонованому дослідженні структурну організацію антропонімічних словників визначали, спираючись на запропоновану *Ю. М. Карауловим* лексикографічну параметризацію і лексикографічні параметри. Вчений

визначає параметр як деякий квант інформації про мовну структуру, який в екстремальному випадку може мати для користувача самостійний інтерес, проте зазвичай виступає в сполученні з іншими квантами (параметрами) і має специфічне вираження у словниках; іншими словами – це особливе словникове подання структурних особливостей мови [10, 51]. Ю. М. Караулов виділяє 67 лексикографічних параметрів [10, 76–77]. Наше вивчення антропонімічних словників проводили з урахуванням близько 17 параметрів. Безпосередньо такий опис праць у вигляді параметричної схеми буде представлений у наступній частині дослідження.

З-поміж узагальнених спостережень над організацією словників власних імен відзначимо такі: 1) за об'єкт лексикографічного опису слугують види антропонімів – імена особові, імена по батькові, прізвища, прізвиська, псевдоніми. У кількісному плані переважають словники особових власних імен (тут до чоловічих імен додають чоловічі та жіночі форми по батькові), прізвищ. Прізвиська описані, наприклад, в праці Г. Л. Аркушина “Словник прізвищ північно-західної України” [29], псевдоніми в роботі Н. Павликівської “Словник псевдонімів ОУН-УПА” [22]. У російській лексикографії ще 1956–1960 років опубліковано чотиритомний “Словарь псевдонимов русских писателей, ученых, общественных деятелей” [17]; 2) щодо кількості мов наявні словники одномовні, двомовні та багатомовні. Наприклад, український дослідник А. Гудманян у третій книжці праці “Чужомовна пропріальна лексика у фонографічній системі української мови” – “Словники української передачі англійських і німецьких власних назв” [5] послуговується двома іноземними мовами, а російський учений Р. А. Лідін у своїй праці “Иностранные фамилии и личные имена. Практическая транскрипция на русский язык: [Написание и произношение]: Словарь-справочник” [13] використовує 17 іноземних мов; 3) щодо нормативності є нормативні й такі лексикографічні видання, які не рекомендовано використовувати як довідники з правопису. Зокрема, В. О. Горпинич словник “Вся Гуляйпільщина в іменах та прізвищах” [4] репрезентує як не нормативний; 4) джерельною базою для добору антропонімів слугують найрізноманітніші матеріали: лексикографічні праці, ономастичні атласи, довідники, офіційні, юридичні документи, наукова й науково-популярна література, записи антропонімікону, здійснювані в окремих територіальних регіонах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурячок А. А. Універсальний російсько-український словник. – К.: Фенікс, 2000. – С. 590–611; 2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Російсько-український словник. – Вид. 5-е. – К.: Рад. школа, 1979. – 1012 с.; 3. Голоскевич Г. Правописний словник. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Львів. – 1994. – Вид. 12; 4. Горпинич В. О. Вся Гуляйпільщина в іменах та прізвищах. Словник // Ономастика і апелјативи, вип. 29. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2007. – 382 с.; 5. Гудманян А. Чужомовна пропріальна лексика у фонографічній системі української мови: У 3-х кн. – Кн. 3: Словники

української передачі англійських і німецьких власних назв. – Ужгород, 1999; **6.** Етимологічний словник української мови: У 7 томах / Редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 1983–2006. – Т. 1–5; **7.** Желєзняк І. М. Антропонім // “Українська мова”. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. – 3-є вид., зі змінами і доп. – К.: Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 30; **8.** Зубков М. Г. Сучасний російсько-український, українсько-російський словник. – Харків: Веста: Видавництво “Ранок”, 2003. – С. 705–717; **9.** Ізюмов О. Російсько-український словник. – Вид. четверте. – Харків, Київ: Державне видавництво України, 1930. – С. 890–894; **10.** Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. – М.: Наука, 1981. – 366 с.; **11.** Козырев В. А., Черняк В. Д. Вселенная в алфавитном порядке: Очерки о словарях русского языка. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2000. – 356 с.; **12.** Левченко М. Опыт русско-украинского словаря. – Киев, 1874. – С. 182–186; **13.** Лидин Р. А. Иностранные фамилии и личные имена. Практическая транскрипция на русский язык: [Написание и произношение]: Словарь-справочник. – М.: Внешсигма, 1998. – 320 с.; **14.** Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – 685 с.; **15.** Лінгвістичні та технологічні основи тлумачної лексикографії / В. А. Широков, В. М. Білоноженко, О. В. Бугаков та ін. – К.: Довіра, 2010. – 295 с.; **16.** Лобода В. В. Власних назв словник // “Українська мова”. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. – 3-є вид., зі змінами і доп. – К.: Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 83–84; **17.** Масанов І. Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых, общественных деятелей. – М., 1956–1960. – Т. 1–4; **18.** Московсько-український словник. – Київ, Друкарня Акц. т-ва “Петро Барський”, 1918. – С. 229–235; **19.** Новий російсько-український словник-довідник: Близько 65 тис. слів / С. Я. Єрмоленко, В. І. Єрмоленко, К. В. Ленець, Л. О. Пустовіт. – К.: Довіра, 1996. – С. 637–648; **20.** Орфографічний словник української мови: Близько 114000 слів / Уклад.: С. І. Головащук, Т. В. Зайцева, І. С. Назарова, М. М. Пешак, В. М. Русанівський; за ред. С. І. Головащук і В. М. Русанівського. – К.: Наукова думка, 1975. – 856 с.; **21.** Остап Л. Р. До історії вивчення власних особових імен слов'янського походження / Л. Р. Остап // Актуальні питання антропоніміки / Відп. ред. І. В. Єфіменко. – К., 2005. – С. 160–173; **22.** Павликівська Н. Словник псевдонімів ОУН-УПА. – Вінниця: О. Власик, 2007. – 440 с.; **23.** Піскунов Ф. Словниця Української (або Югової-Руської) Мови. – Одеса, 1873. – С. 139–140; **24.** Російсько-український словник / За ред. М. Я. Калиновича. – М.: Державне видавництво іншомовних і національних словників, 1948. – 799 с.; **25.** Російсько-український словник: У 3 т. – К.: Наукова думка, 1968. – Т. 1–3; **26.** Російсько-український словник та українсько-російський словник, в одному томі; 500000 слів та словосполучень / Упоряд. та головний ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2008. – 1848 с.; **27.** Словарь белорусско-русский, русско-белорусский: 40000 слов / ред.-сост. Н. С. Лявер. – Минск: Парадокс, 2010. – С. 612–623; **28.** Словарь української мови. Упорядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко: В чотирьох томах. – К., 1907–1909. – Т. IV. – С. 548–563; **29.** Словник прізвиськ північно-західної України: У 3-х т. Т. I: А–И / Упорядник Г. Л. Аркушин. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – 412 с.; **30.** Українсько-російський словник: В 6-ти т. – К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1953–1963. – Т. I – VI; **31.** Щербин В. К. Белорусская и украинская терминология: сравнительный анализ // Украинська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. VI / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 26–31.